

”TRYGGA FÖRÄLDRAR”

PRESENTATION AV DEN PROGRAMTEORETISKA ANALYSEN SAMT
REKOMMENDATIONER FÖR PROGRAMUTVECKLING

SABINA KAPETANOVIC, THERÉSE SKOOG

”TRYGGA FÖRÄLDRAR”

Presentation av den programteoretiska analysen samt rekommendationer för programutveckling

En central del i projektet kring programmet ”Trygga Föräldrar” som genomförts under 2019 är en programteoretisk analys samt framtagande av rekommendationer för utveckling av programmet utifrån den vetenskapliga litteraturen. Analysen och rekommendationsframtagandet har ansvarats för av forskarna Sabina Kapetanovic (Högskolan Väst) och Therése Skoog (Göteborgs universitet). Övriga projektgruppen (Camilla Pettersson (idégivare och biforskare), Region Örebro län; Monica Axelsson (programmakare), Åsa Carlsson (programmakare), Annie Wärnelid (chef, projektledare), Örebro kommun, har varit behjälpliga på olika sätt i processen.

Definition

Programteori rör frågan om på vilket sätt, eller med hjälp av vilka mekanismer/processer/proximala mål, som ett program är tänkt att leda till de önskvärda utfallen (distala mål). Det handlar enkelt uttryckt om varför man gör det man gör i ett program för att uppnå de önskvärda utfallen.

Syfte

Den programteoretiska analysen och framtagandet av den logiska modellen för programmet har gjorts i detta projekt med två syften. Det första syftet var att identifiera programteorin bakom och definiera en logisk modell för programmet ”Trygga föräldrar” (Syfte 1). Det andra syftet var att få kunskap om huruvida programmet ”Trygga föräldrar” är upplagt logiskt (innehållsmässigt, men även möjligtvis formmässigt) på ett sätt som gör att det har potentialen, teoretiskt sett, att uppnå det önskvärda utfallet (Syfte 2). Baserat på syfte 2 är det tredje syftet är kunna identifiera möjliga utvecklingspotentialer för ”Trygga föräldrar” för att kunna stärka möjligheterna att uppnå de önskvärda målen med programmet (Syfte 3).

Tillvägagångssätt

Arbete med att uppnå de tre specificerade syftena som presenterades ovan har genomförts i tio huvudsteg, vilka nedan beskrivs utifrån den kronologiska ordning som de utfördes i. Arbetet med att formulera programteori och logisk modell har utförts utifrån de riktlinjer som

specificerats av Rossi och kollegor (2004). Processen dokumenterades skriftligt kontinuerligt under hela processens gång.

1. Läsning och analys av manualen
2. Läsning och analys av utökad skriftlig information från programmakarna
3. Observation av genomförande
4. Intervju av ANDT-samordnaren i aktuell kommun
5. Intervju av programmakarna
6. Formulering av programteori och en logisk modell
7. Läsning av relevant forskningslitteratur
8. Jämförelse av programteorin med forskningslitteraturen
9. Slutsatsdragande av överensstämmelsen mellan programteorin och forskningslitteraturen
10. Framtagande av rekommendationer för eventuell utveckling av programmet
11. Validering av slutsatser och rekommendationer – intervju med deltagare

Läsning av manualen

De första stegen i processen handlade om arbete med att identifiera den uttalade och outtalade programteorin och logiska modellen bakom ”Trygga föräldrar”. Under januari och februari lästes och studerades den skriftliga manual som Monica Axelsson och Åsa Carlsson, båda Örebro kommun, skrivit för programmet ”Trygga föräldrar” och dess sessioner.

Läsning och analys av utökad skriftlig information från programmakarna

Utöver läsning av manualen, vilken saknar en tydlig och explicit beskrivning av programteorin och den logiska modellen, användes tre ytterligare metoder för att bredda och fördjupa forskarnas förståelse av programmet. Dessa var kompletterande skriftlig information, intervjuer med två centrala intressenter samt observation av genomförande av programmet. Under februari inhämtades utökad skriftlig information om innehåll i och form för programmet ”Trygga föräldrar” av programmakarna som utformades specifikt för den programteoretiska analysen. Programmakarnas uppmanades att beskriva programmet och inkom med beskrivning av programmet utifrån modellen: Insats->Proximala mål->Distalt mål. Den första skriftliga informationen från programmakarna erhöles i februari. Det distala målet som formulerades kan sammanfattas i punkterna ”Att föräldrar ska känna sig trygga i sitt föräldraskap och sin roll som förälder” samt ”Att stärka kommunikationen mellan

föräldrar och barn”. De proximala målen uttrycktes som titlarna på de olika träffarna i programmet.

Den skriftliga informationen bedömdes behöva kompletteras utifrån en tydligare beskrivning av distala men framförallt proximala mål. Önskemål om utökad skriftlig information tillsändes programmakarna 19 februari. Den utökade skriftliga informationen inkom i april och studerades under april och maj.

Observation

Under mars observerades genomförande av programmet i ordinarie verksamhet under en pågående kurs i ”Trygga föräldrar” med tonårsföräldrar i den aktuella målgruppen i Örebro kommun. En session observerades i sin helhet. Av etiska hänsyn dokumenterades observationen enbart skriftligt. Ingen övrig dokumentation (ljud och bild) av observationen gjordes. Fokus för observationen var innehållet i ledarnas genomförande av programmet, inte deltagarnas egenskaper eller beteenden. Deltagarna intervjuades ej. Samtliga deltagare informerades i förväg om och samtyckte till observationen. En av forskarna genomförde observationen. Efter observationen diskuterades vad som framkommit i den med relevans för förståelsen av programteorin mellan forskarna. Under observationen framkom att språk kan vara ett hinder för genomförandet av programmet. Eftersom det inte har direkt att göra med programteorin eller den logiska modellen så har det inte tagits hänsyn till vidare i detta arbete.

Intervju av ANDT-samordnaren i aktuell kommun

Som ett steg i utvecklingen av den logiska modellen för ”Trygga föräldrar” intervjuades programskaparna samt ANDT samordnaren i Örebro kommun om programmets historia samt grunderna och målen i programmet. Enligt rekommendationerna från Rossi, Freeman och Lipsey (2004) är individuella intervjuer eller gruppintervjuer att föredra när kunskap om programmet eller verksamheten samlas in. Intervjuerna försåg oss med bland annat bakgrundsinformation om programmet, men också med en orientering i de sociala problemen och behoven som finns bland målgruppen. I den första intervjun var ANDT-samordnaren i Örebro kommun informant. Han intervjuades via telefon av en av forskarna. Syftet med intervjun var att förstå vilken roll Trygga föräldrar spelar och kan spela i det förebyggande ANDT arbetet i de kommundelar i Örebro där insatsen ges, samt för den aktuella målgruppen. Således är inte denna intervju enbart direkt kopplad till att identifiera och etablera programteori och logisk modell för ”Trygga Föräldrar”. Under intervjun framkom att Örebro

kommun har under längre tid haft problem med utanförskap och brottslighet och att föräldrar i områden med hög social utsatthet är i stort behov av stöd och insatser från kommunen. Merparten av föräldrar som bor i dessa områden och uttrycker oro för sina barn har utländsk bakgrund. Eftersom utbud av andra föräldraskapsstödsprogram inte fungerade för denna målgrupp (t.ex. Connect och ÖPP), utvecklades Trygga föräldrar. Enligt ANDT-samordnaren verkar Trygga föräldrar ha fått gehör från föräldrar i områden. Arbetet med Trygga föräldrar bidrar till att föräldrar får mer kunskap om hur det är att vara förälder i Sverige och hur man skulle kunna hantera motgångar. Utöver det möjliggör Trygga föräldrar nätverksskapande som kan hållas igång även efter att programmet är slut. Programmet har använts som en led i förebyggande arbete utifrån nationella ANDT strategin (Regeringen, 2015/16:86) samt de regionala och lokala målen för brottsförebyggande arbete i Örebro kommun.

Intervju av programmakarna

Under april intervjuades programmakarna under en halvdag för att forskarna skulle kunna komplettera och eventuellt justera den bild av programmet "Trygga föräldrar" som framkommit under stegen ovan. De två ansvariga forskarna intervjuade tillsammans de två programmakarna. Under intervjun framträdde bakgrunden till att programmakarna utvecklat programmet. Programmakarna hade utifrån sina roller och professioner blivit inbjudna till och deltagit i en utbildning i ett program, "Mother School" (Anna Lindh Foundation, 2019; Hello Europe 2019), som skedde i Wien 2016 som ett led i den svenska regeringens arbete att förhindra rekrytering av unga till IS. "Mother School" eller "Mother School Society" är ett omfattande arbete för att främja kvinnor och mödrar och deras rättigheter i Palestina och andra länder i mellanöstern och andra krisdrabbade områden i främst Asien och Afrika. Målet är att minska radikaliserings av unga. I "awareness" programmet finns en del som handlar om att bygga mödrarnas självförtroende, familjrelationer, att ha att göra med tonåringar, barns beteendeproblem etc. Programmakarna bedömde dock vid hemkomst att programmet inte gick att implementera i den kontext som fanns i Sverige och Örebro och utvecklade därför ett eget program, med inspiration av "Mother School" och den del som beskrivs ovan. Det är tydligt att programmakarna har en mycket god lokalförankring och erfarenhet av att arbeta i det aktuella området. I första skedet var målet med programmet att förebygga våldsbejakande extremism i de aktuella områdena i Örebro. Ganska omgående ökade dock målen till att omfatta även kriminalitet och droger och föräldrars oro för att deras barn skulle hamna i problem med kriminalitet eller droger. Ett viktigt fokus för arbetet med "Trygga Föräldrar" är att främja relationsbyggande och att skapa en trygghet i gruppen. Avslutningsvis framkom det

att programmakarna inte är helt programtrogna – de anpassar varje session efter den process som uppstår i gruppen och utifrån det deltagarna kommer med och tar upp i gruppen.

Formulering av programteori och en logisk modell

Efter att informationen om programmet som inhämtats, färdigställdes under maj en analys av innehållet och formen för programmet i syfte att identifiera den underliggande uttalade och icke-uttalade programteorin (inklusive möjliga kärnkomponenter) (svarar mot syfte 1 ovan). Analysen var delvis svår att göra då programmets teoretiska grund i många delar inte är uttalad och finns uttryckt i skrift. Efter att programteorin formulerats och en logisk modell skapats i skrift granskade programmakarna den och de gavs möjlighet att föreslå justeringar och kompletteringar. Detta skedde under juni. Den preliminära logiska modellen som forskarna skapat utifrån den information som de fått om programmet via skriftligt material, observation och intervju presenterades för programmakarna den 25 juni 2019. Efter några mycket små korrigeringar fastställdes programteorin och den logiska modellen.

Uppbyggnad av en programteori innefattar identifiering och beskrivning av potentiella orsaker och förväntade effekter av en intervention. En logisk modell presenterar, på ett visuellt sätt, mål och underliggande processer genom vilka interventionen kan verka (Helitzer et al., 2010; Kneale et al., 2015). Utgångspunkten är att, i en logisk kedja, definiera vilken förändring som ska uppnås, dvs. effekter på lång sikt, och vilka aktiviteter och delmål behöver uppfyllas för att den önskade effekten ska uppnås. En logisk modell erbjuder därmed en modell av kausala relationer mellan resurser, utbud och mål (Brouselle & Champagne, 2011).

Figur 1 visar en logisk modell av föräldraskapsstödsprogrammet ”Trygga Föräldrar”, vilken motsvarar syfte 1. Som delvis framkommer ovan grundade sig framtagandet av ”Trygga föräldrar” i ett behov av särskilt stöd till föräldrar med utländsk bakgrund, boende i socialt utsatta områden och som kände oro för barnens kontakt med bland annat alkohol och droger, kriminalitet och extremism i Örebro kommun. Samtidigt som forskningslitteraturen pekar på att det finns utmaningar med att nå och involvera föräldrar med utländsk bakgrund inom ramen för föräldraskapsstöd (Baker et al., 2011; Wells et al., 2016), anses involvering av föräldrar med annan etnisk bakgrund i föräldraskapsstödsprogram högt prioriterad (Regeringskansliet, 2013) som en förebyggande insats för barn och familjers välmående. Denna bakgrundsinformation är också en orsak till varför en intervention behöver genomdrivas och varför en förändring behövs (Ranger & Titcomb, 2011). I den logiska

modellen kodades denna information som kontextuell bakgrundsinformation till initiering av programmet (se Kontext i Figur 1).

Andra steget i den logiska modellen innebar beskrivning av resurser och utbud för arbetet med Trygga Föräldrar (se Initiala input i Figur 1). Utifrån erfarenheter med tidigare arbete med barn och familjestöd samt kännedom om målgruppen definierades de resurser som fanns att tillgå för att programmet ska kunna ta form. Muntlig informationsspridning genom olika nätverk (såsom föräldrar man träffat i andra sammanhang, föreningsaktiva personer, samt närpolis och andra familjecentraler), samt tillgång till lokaler i området ansågs kunna ge förutsättningar för att nå målgruppen. Vidare beskrev programskaparna från sex grundläggande teoretiska komponenter (se Kärnkomponenter i programmet i Figur 1) som användes som en bas för utveckling av aktiviteter som kunde erbjudas till målgruppen (se Aktiviteter i Figur 1). Dessa var bland annat gruppmöten, rollspel och värderingsövningar. Eftersom målgruppen var föräldrar med utländsk bakgrund med olika förutsättningar och förväntningar på ens roll som förälder var det primära utbudet fokuserat på att ha aktiviteter som erbjöd kunskap om barns utveckling, aspekter av föräldra-barnrelationer, men också en inblick i det svenska systemet med dess lagar (se Output i Figur 1).

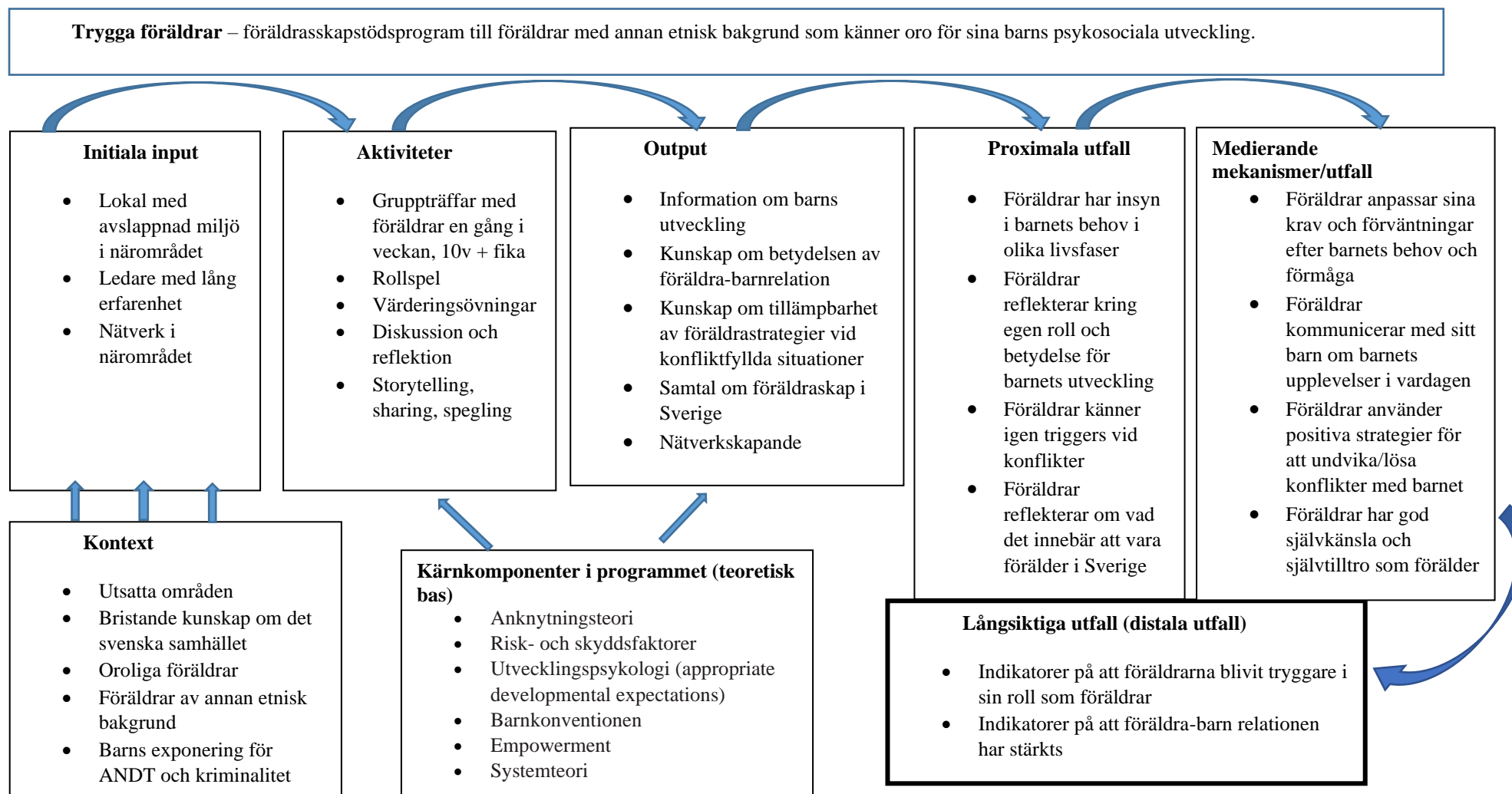
I nästa steg av utvecklingen av den logiska modellen, ombads programskaparna att identifiera distala mål. Ett distalt mål avser långsiktiga mål som a) har en tydlig koppling till det initiala problemet och b) man avser uppnå med interventionen på lång sikt (Kneale et al., 2015). I fallet ”Trygga Föräldrar” kunde de potentiella distala utfallen vara ökad trygghet i rollen som förälder samt en mer positiv föräldra-barnrelation (se Distala utfall i Figur 1).

Det slutgiltiga steget i arbetet med den logiska modellen är att definiera och konkretisera andra delmål och mekanismer som kan påverka den önskade effekten. Dessa mekanismer kan vara nödvändiga för att det distala målet ska kunna uppnås (Kneale et al., 2015). För att upptäcka dessa delmål och mekanismer, arbetade man bakåt i modellen. Eftersom programmets primära utbud fokuserade på kunskap om barns utveckling och föräldra-barn relationer, ansågs de direkta resultaten av utbudet synas i föräldrars reflektion och kunskap om de frågor som lyfts under aktiviteterna (se Proximala utfall i Figur 1). Detta kan innefatta reflektioner om deras roll som föräldrar och igenkänning av triggers vid konflikter. Som en sista led i utvecklingen av den logiska modellen, behövde andra mekanismer som potentiellt medierar relationen mellan de proximala och distala utfallen identifieras. I fallet ”Trygga

Föräldrar” upptäcktes det de proximala utfallen behövde aktivt användas av föräldrarna för att den önskade effekten av programmet kunde nås. Det innebar att föräldrarna aktivt skulle tillämpa den förvärvade kunskapen, som exempelvis att använda sig av olika strategier vid konflikter (se Medierande utfall i Figur 1).

Vi identifierade ”Trygga föräldrar” som ett riktat, selektivt preventionsprogram utifrån Institute of Medicines (O’Connell et al., 2009) väletablerade taxonomi. Selektiva preventionsinsatser karaktäriseras av att rikta sig mot subgrupper i en population som på gruppnivå har empiriskt kända riskfaktorer (en eller flera) för att utveckla det utfall som insatsen avser att förebygga.

De långsiktiga utfall som Trygga Föräldrar syftar till att uppnå, och som specificerats i den logiska modellen i Figur 1, har i metaanalyser identifierats som nyckelfaktorer som förebygger ANDT-problematik hos ungdomar (van Ryzin et al., 2016b). Att nå och påverka just denna typ av problembeteenden under ungdomsåren är inte ett uttalat mål med Trygga Föräldrar. Samtidigt är det en tydligt uttalad önskvärd konsekvens, som återkommer i intervjun med programmakarna.

Figur 1. Logisk modell av processen och målen i föräldrasskapstödsprogrammet Trygga föräldrar

Läsning av forskningslitteratur

Efter att syfte 1 – att etablera programteori och logisk modell - uppfyllts, fortsatte arbetet med att uppfylla syfte 2. Syfte 2 var att få kunskap om huruvida programmet ”Trygga föräldrar” är upplagt logiskt (innehållsmässigt, men även formmässigt) på ett sätt som gör att det har potentialen, teoretiskt sett, att uppnå det önskvärda utfallet. När effektivitetsvärderingar saknas av ett program, är ett första steg att undersöka i vilken utsträckning som programmet bygger på principer som är vanliga i, eller som karaktäriserar, effektiva och evidensbaserade program (Wessels & Ward, 2015).

Under perioden maj och juni studerades relevant, vetenskaplig litteratur om vad - gällande innehåll, form och implementering - som karaktäriserar effektiva riktade förebyggande föräldra(skaps-)stödsprogram i grupp under tonåren (adolescensen). Vi har främst sökt efter vilka principer som bygger upp effektiva insatser. Sökningarna gjordes via databaserna PsycInfo och Medline (via Pubmed). Sökningen avgränsade utifrån utfallsvariabler inom det externaliserande området och ANDT-området. Fokus i läsningen var systematiska litteraturöversikter samt metaanalyser som publicerats från 2010. De huvudsakliga källor som användes var Allen et al. (2016), de Vries et al. (2016), Griffin och Botvin (2010), Kuntsche och Kuntsche (2016), Ladis et al. (2019), Lightfoot och Milburn (2012), Matjasko et al. (2012), Small och Huser (2016), Thomas et al. (2015) och Van Ryzin et al. (2016b). Vi har även tagit hänsyn till en uppdaterad teoretisk text i området (Haslam et al., 2016). Översikten av Nation et al. (2003) är äldre men fortfarande en mycket välciterad källa avseende vilka komponenter som bygger upp ett effektivt preventionsarbete. Därför har vi även tagit med den i vår jämförelse. Det ska betonas att vilka egenskaper som gör föräldraskapsstödsprogram effektiva är fortfarande inte helt entydigt. Det finns viss variation mellan olika studiers resultat, men överlag är insatser som visats vara effektiva relativt lika varandra (Kuntsche & Kuntsche, 2016). Det är dock möjligt att olika innehåll och olika insatser kan vara olika relevanta och effektiva i olika utvecklingsfaser (Kuntsche & Kuntsche, 2016; Van Ryzin et al., 2016a). Det bör därutöver noteras att skälen till varför föräldraskapsstöd verkar ha effekt på ungdomars problembeteende är långt ifrån klarlagda (Sandler et al., 2011; Van Ryzin et al., 2016a).

En svaghet med jämförelsen är att de använda vetenskapliga texterna inte har stärkt föräldrabarn relationer eller upplevd trygghet i föräldrarollen som primärt utfall. Fokus är ungdomars problembeteendutfall. Samtidigt har de program som undersökts i artiklarna en programteori

som generellt sett bygger på en medieringsmodell där föräldra-barn relationen och föräldrars självtilltro är de centrala mekanismerna. Program som ingått i artiklarna har därutöver visat effekter som ligger i linje med det som är distala mål i Trygga Föräldrar, exempelvis främjade relationer mellan föräldrar och deras ungdomar (Haslam et al., 2016). Det gör att artiklarna ändå anses vara tillräckligt relevanta för att utgöra ett jämförelsematerial.

Jämförelse av programteorin med forskningslitteraturen

Jämförelsen syftar till att ge svar på frågan i vilken utsträckning programmet ”Trygga föräldrar” till sitt innehåll och form har teoretiskt, vetenskapligt stöd eller i hur stor grad det finns skäl att tro att programmet leder till eller har potentialen att leda till de önskvärda utfallen (svarar mot syfte 2). Jämförelsen gjordes under augusti och september och redovisades för programmakarna på ett möte den 25 september.

Först av allt bör det betonas att det i systematiska litteraturöversikter (Ladis et al., 2019) och i en översikt av metaanalyser (Sandler et al., 2014) inom området framkommit att det är möjligt att förebygga såväl ANDT som kriminalitet i gruppen ungdomar. Föräldraskapsstöd har identifierats som en form för prevention som generellt sätt är effektivt för att förebygga ANDT- och kriminalitetsproblematik under ungdomsperioden (Allen et al., 2016; Ladis et al., 2019). Effektstorlekarna är större för selektiva interventioner jämfört med universella interventioner. Det är således möjligt att påverka föräldrars sätt att vara och genom det påverka ungdomars riskbeteendeutveckling (Allen et al., 2016; Van Ryzin et al., 2016a). Dessa fynd i sig ger stöd för arbetet med Trygga Föräldrar.

Resultaten av jämförelsen mellan forskningslitteraturen och Trygga Föräldrar presenteras i Tabell 1 nedan. Raderna i tabellen beskriver egenskaper i eller principer för effektiva, förebyggande program enligt vad som beskrivits under rubriken ”läsning av forskningslitteratur” ovan. Varje egenskap är kopplad till en eller flera referenser via siffror. Kolumnerna i tabellen beskriver om ”Trygga Föräldrar” karaktäriseras av respektive egenskap. Vi har huvudsakligen utgått från analysen och framtagandet av programteorin och den logiska modellen för detta arbete (Figur 1). Det har inte skett någon viktning av de olika egenskaperna eller principerna. Det betyder att vissa egenskaper och principer kan vara viktigare än andra för att åstadkomma önskvärda effekter, men det framgår inte här.

Tabell 1.

Analys av Trygga föräldrar utifrån effektiva egenskaper i och principer för föräldraskapsstödsinsatser med fokus på ungdomar och utåtagerande/ANDT utfall.

Egenskaper	Trygga Föräldrar	
	Har	Har delvis
<i>Insatsens innehåll</i>		
Föräldrars involvering och engagemang i den unges liv ¹¹	X	
Konsekvent regelsättande, ”Monitoring” ^{3,4,8, 10, 12, 13}	-	-
Föräldrafärdigheter (Parenting skills) ^{6, 10,11,12}		X
Öppen föräldra-barn kommunikation ^{3, 4, 8,12}	X	
Föräldrars kunskap ^{2,4}	X	
Föräldrars attityder och värderingar ⁴	X	
Positiv, varm, stödjande, föräldra-barnrelation ^{4, 8, 10,12}	X	
Utvecklingsmässigt adekvat innehåll ¹	X	
<i>Programmets form och implementering</i>		
Tydligt mål och syfte ¹		X
Teoribaserad, fokus på viktiga risk- och skyddsfaktorer kopplat till generellt problembeteendefall ^{1,7,11}		X
Explicit och logisk programteori ¹		X
Gruppformat ¹¹	X	
Interaktivitet ^{1,7,12}	X	
Sociokulturell relevans ^{1,7}		X
Främjar goda relationer ^{1,7}	X	
Beteende- och kognitivt fokus (exv förstärkning av beteende; problemlösning) ^{5,6}	-	X
Väldefinierad målgrupp ¹	X	
Insats ges när deltagarna är redo för förändring ¹	X	
Utvecklingsinformerad (tillräckligt tidig) timing på insats ^{1,5,7,11}		X
Levereras i skolmiljön ¹¹	-	-
Tillräcklig dos och intensitet ^{1,5,6,7,9}	X	
Inkluderar boostersessioner ¹¹	-	-
Välutbildad och hängiven personal ^{1,7,9,11}		X
Vetenskaplig utvärderad, utvärderas kontinuerligt ^{1,7}	-	-
Väldokumenterad insats som implementeras med trogenhet ¹		X
Samordnade insatser i kontexten (komponenter även för ungdomar, hela familjen, multimodala insatser) ^{1,2,6,7,9,11,12}		X

Not. Siffrorna anger vilken källa som egenskapen identifierats i. ¹ Small & Huser, 2016; ² Van Ryzin et al., 2016b; ³ Kuntsche & Kuntsche (2016); ⁴ Lightfoot & Milburn (2012); ⁵ Matjasko et al. (2012); ⁶ de Vries et al. (2015); ⁷ Nation et al. (2003); ⁸ Griffin & Botvin (2010); ⁹ Allen et al. (2016); ¹⁰ Thomas et al. (2015); ¹¹ Ladis et al., 2019; ¹² Haslam et al. (2016); ¹³ Regelsättande och monitoring har satts på samma rad då monitoring är ett vitt begrepp som ofta inbegriper beteendekontroll och regelsättande.

Aspekter i Trygga Föräldrar som helt eller delvis är i linje med vad litteraturen identifierat är centrala komponenter i och principer för effektivt föräldraskapsstöd

- Föräldrars involvering och engagemang in den unges liv. Vi bedömer att föräldrars involvering och engagemang i den unges liv är ett centralt, men till stor del outtalat, fokus i Trygga Föräldrar.
- Föräldrafärdigheter (Parenting skills). Trygga Föräldrar lägger ett litet fokus på föräldrafärdigheter. Den främsta delen som färdighetstränas är kommunikation. I de flesta andra avseenden är inte föräldrafärdigheter en central del i programmet.
- Öppen föräldra-barn kommunikation. Vi bedömer att kommunikation är ett centralt fokus i Trygga Föräldrar, exempelvis ägnas en hel session åt temat.
- Föräldrars kunskap. Didaktiska moment (informationsöverföring) om ungdomar och att vara ungdom i Sverige återkommer vid flera tillfällen i Trygga Föräldrar. Föräldrar får bland annat kunskap om risk- och skyddsfaktorer, demokrati och rättigheter, barns utveckling, anknytning och skuld.
- Föräldrars attityder och värderingar. Trygga Föräldrar handlar delvis om att ändra och/eller främja positiva attityder gällande föräldrarna själva och deras ungdomar. Bland annat arbetar programmet med begreppet empowerment och att få föräldrar att förstå deras viktiga roll i deras barns utveckling.
- Positiv, varm, stödjande föräldra-barnrelation. Även detta är ett centralt och återkommande tema i Trygga Föräldrar. Exempelvis handlar två sessioner om anknytning/familjen som trygg bas.
- Utvecklingsmässigt adekvat innehåll. Vår bedömning är att det innehåll som finns är utvecklingsadekvat. Innehållet är dock relativt generellt och inte helt specifikt för tonårsperioden. Därför skulle samma innehåll förmodligen vara adekvat även för en grupp föräldrar med något yngre barn än vad som är fallet för Trygga Föräldrar.
- Tydligt mål och syfte. När vi kombinerat underlaget som samlats in om Trygga Föräldrar framkommer mål och syfte för programmet, men det är inte tydligt specificerat manualen.
- Teoribaserad, fokus på risk- och skyddsfaktorer. Flera teoretiska grunder nämns i manualen, men teorigrunden framstår som ytlig och fragmentiserad. Det är oklart exakt hur den röda tråden ser ut genom mål/syfte, teori och programupplägg. När vi kombinerat underlaget som samlats in om Trygga Föräldrar framkommer flera olika teoretiska underlag.

- Explicit och logisk programteori. Det är oklart exakt hur den röda tråden ser ut genom mål/syfte, teori och programupplägg. När vi kombinerat underlaget som samlats in om Trygga Föräldrar framkommer flera olika teoretiska underlag, men fortfarande med en relativt svag koppling till programutformningen. Programteorin har utvecklats och etablerats som en del i pågående arbetet med utvärdering av programteorin.
- Gruppformat. Trygga Föräldrar har ett gruppformat och levereras enbart till grupper av föräldrar.
- Interaktivitet. Deltagarna görs aktiva genom olika interaktiva samtal och övningar.
- Sociokulturell relevans. Programmakarna bedöms ha god sociokulturell kompetens och medvetenhet. De bedöms leverera insatsen utifrån detta perspektiv. Innehållet i Trygga Föräldrar är till del tydligt kopplat till den sociokulturella frågan. Det gäller exempelvis temat om demokrati och familjestruktur. Eftersom information om förhållningssätt saknas i manualen, är det dock oklart i vilken utsträckning som genomförandet av programmet alltid är lika sociokulturellt relevant.
- Främjar goda relationer. Ett av Trygga Föräldrars huvudteman är att främja goda relationer. Programmet genomförs med fokus på att skapa relationer och första session innehåller övningar för att främja relationerna mellan deltagare och ledare.
- Beteende- och kognitivt fokus. Vanliga teorier som effektiva insatser utgår ifrån är olika inlärningsteorier (behaviorism/Skinner, social-kognitiv modell/Bandura samt Pattersons teori om tvingande familjecykler). Det finns några moment som kan ses som färdighetsträning, men det är möjligt att färdighetsträningdelen kanske inte är tillräckligt framträdande för att påverka beteende. I övrigt saknas delar i programmet som har tydligt beteende och/eller kognitiv fokus (t ex problemlösningsskridor och förstärkning av önskat beteende). Ett undantag är dock delen om kommunikation.
- Väldefinierad målgrupp. Trygga Föräldrar har en tydlig och specificerad målgrupp.
- Insats ges när deltagarna är redo för förändring. Eftersom deltagarna själva söker sig till programmet går det att anta att de är redo för förändring.
- Utvecklingsinformerad (tillräckligt tidig) insats. En insats som riktats mot utvecklings-perioden precis före typisk problem-utveckling (e.g., 11-13 år) hade möjligen haft potential att vara mer effektiv.
- Tillräcklig dos och intensitet. Dosen och intensiteten i Trygga Föräldrar stämmer väl överens med många vetenskapligt utvärderade insatser i litteraturen. Artikeln av de Vries et al. (2016) att en hög dos av insatsen kan vara kontraproduktivt. ≥ 12 timmar

har föreslagits som exponeringstid av Allen et al. (2016). Det är dock oklart om Trygga Föräldrar har tillräckligt hög dos utifrån de allvarliga och svåra problem som man arbetar med. Dosen och intensitet behöver vara högre då man arbetar med riskgrupper och allvarligare problemställningar (Small & Huser, 2016)

- Välutbildad och hängiven personal. Programmakarna, vilka är de enda som hittills levererat Trygga Föräldrar kan givetvis beskrivas som såväl välutbildade som hängivna programmet. Dock finns ingen plan för andra ledare gällande dessa frågor.
- Väldokumenterad insats som implementeras med trogenhet. Det är en självklarhet att programmet hittills implementerats med trogenhet, men det är oklart hur det skulle se ut i andra sammanhang. Det är oklart hur överbarhet ser ut.
- Samordnade insatser i kontexten. I Örebro kommun finns en viss samordning av insatser, men det är oklart hur det skulle se ut i andra kommuner. Ingen del finns i programmet eller manualen som rör detta. Ungdomarna får ingen insats via Trygga Föräldrar.

Aspekter som saknas i Trygga Föräldrar utifrån vad litteraturen identifierat är centrala komponenter i effektivt föräldraskapsstöd

- Konsekvent regelsättande och monitoring. Dessa delar är huvuddelar i många effektiva föräldraskapsstödsinsatser i litteraturen, men saknas i princip helt i Trygga Föräldrar.
- Levereras i skolmiljö. Trygga Föräldrar genomförs i socialtjänstens lokaler. Det är möjligt att en neutral miljö hade varit att föredra.
- Inkluderar boostersessioner. Trygga Föräldrar har ingen uppföljning av deltagare vilket betyder att boosters genomförs ej efter avslutat program.
- Vetenskapligt utvärderad, utvärderad kontinuerligt. Trygga Föräldrar är inte utvärderat och har ingen inbyggd utvärderingskomponent.

Slutsatsdragande av överensstämmelsen mellan programteorin och forskningslitteraturen

Arbetet med att dra slutsatser om överensstämmelsen mellan programteorin för Trygga Föräldrar och forskningslitteraturen gjordes under september och redovisades för programmakarna på ett möte den 25 september. Slutsatsen av i vilken utsträckning Trygga Föräldrar och dess programteori och genomförande överensstämmer med den aktuella

forskningslitteraturen behöver göras utifrån medvetenhet om vilka mål Trygga Föräldrar har och vilket sammanhang det genomförs. För det första, den forskningslitteratur som Trygga Föräldrar har jämförts mot har fokuserat på program eller insatser som har mål som inte ligger helt i linje med de mål som vår analys av programteorin och den logiska modellen identifierade ovan. De program som beskrivits i forskningslitteraturen har haft ungdomars beteende som utfall, medan Trygga Föräldrar har föräldrars självtilltro och föräldrabarnrelationen som utfall. Denna diskrepans medför en osäkerhet. Samtidigt har vi inte kunnat identifiera en litteratur som har fokuserat på att bygga relationen som ett utfall. Många program har byggandet av relationen mellan den unge och dennes vårdnadshavare som en mediator i den logiska modellen, men frånvaro av beteendeproblem eller substansbruk hos den unge är alltså utfallet. Inte desto mindre finns många andra beröringspunkter mellan programmen som beskrivits i litteraturen och Trygga Föräldrar.

Bedömning av huruvida Trygga Föräldrar bygger på eller överensstämmer med vetenskapligt grundade principer behöver även göras utifrån medvetenhet om det totala utbud som den aktuella kommunen erbjuder sina medborgare och de sammanlagda insatser som görs. Det är visserligen så att vår genomgång ovan gav vid handen att effektiva program inkluderar ungdomen. Men, om kommunen erbjuder insatser för ungdomarna direkt, och om de dessutom går i linje med de principer och synsätt som Trygga Föräldrar arbetar med och mot, så behöver inte det i sig vara en nackdel att Trygga Föräldrar inte inkluderar ungdomarna direkt i aktiviteterna.

Grundtanken är att ju fler av principerna som identifierats för effektiva, evidensbaserade föräldraskapsstödsprogram som återfinns i Trygga Föräldrar, desto större är sannolikheten för att Trygga Föräldrar ska vara ett effektivt program (Wessels & Ward, 2015).

Slutsatsen blir att Trygga Föräldrar i stor utsträckning karaktäriseras av de egenskaper och principer som identifierats hos effektiva insatser i litteraturen. Samtidigt saknar Trygga Föräldrar till del eller helt vissa av egenskaperna eller principerna. Detta innebär att det finns skäl att se igenom en eventuell utveckling av programmet. En av de delar som det tydligt framkommer brister rör överföring av Trygga Föräldrar till andra ledare och andra sammanhang, exempelvis utbildning och ledarförhållningssätt. Vi gör bedömningen att det i dagsläget är svårt att överföra programmet till andra sammanhang och kontexter så att programmet genomförs med hög kvalitet och trohet i dessa kontexter.

Framtagande av rekommendationer för eventuell utveckling av programmet

Arbetet med att ta fram rekommendationer för eventuell utveckling av Trygga Föräldrar gjordes under september och oktober. De huvudsakliga rekommendationerna redovisades i dialogform för programmakarna på ett möte den 25 september.

Som beskrivs här ovan ligger innehållet, formen för och implementeringen av Trygga Föräldrar på flera sätt i linje med vad som anses vara effektivt i den vetenskapliga litteraturen. Dessa delar rekommenderas programmakarna att behålla i programmet för vidare testning i effektstudier. Dessa delar kan dock behöva formaliseras mera, det vill säga skrivas ut tydligt i manualen.

Samtidigt visade vår jämförelse att vissa delar saknas helt eller delvis i Trygga Föräldrar utifrån vad forskningslitteraturen har fört fram som bärande och förändringsskapande delar i riktat föräldraskapsstöd till tonårsföräldrar. Det kan därför finnas att skäl att se över en eventuell utveckling av programmet för att ge det en så god potential, teoretiskt sett, att åstadkomma de önskvärda förändringarna och nå de distala målen. Det bör dock betonas att Trygga Föräldrar inte nödvändigtvis blir ett starkare och bättre program av att revidera utifrån våra rekommendationer. Hänsyn bör tas även till andra faktorer. En sådan central faktor är genomförbarhet i den aktuella kontexten. Det är till exempel enligt forskning en framgångsrik princip att arbeta med hela familjen som ett system (Small & Huser, 2016; Van Ryzin et al., 2016b). Samtidigt är ungdomsdelaktighet i programmet kanske inte alltid möjligt eller lämpligt att ha som utgångspunkt för familjer i olika typer av sammanhang och konstellationer.

Det område som har flest potentiella områden för utveckling rör implementering av programmet. I implementering ingår delar som rör spridning av programmet från ursprungskontexten (i detta fall socialtjänsten i Örebro kommun) till andra kontexter och andra ledare. I dagsläget är förutsättningarna dåliga för att framgångsrikt kunna bedriva självständigt arbete med programtrogenhet i andra sammanhang. Dessa delar behöver formaliseras.

Följande punkter utgör rekommendationer för översyn för eventuell utveckling av programmet:

- Utveckla manualen utifrån den programteoretiska analysen och den logiska modellen som specificeras i detta dokument. Välj en tydligare och mer enhetlig teoretisk bas till programmet. I dagsläget nämns flera stora teoribildningar som grund till programmet, men det är generellt oklart hur dessa, som en helhet, hänger samman med utformningen av och innehållet i programmet.
- Dessutom rekommenderar vi programmakarna att se över programinnehållet i sin helhet så att varje del som ingår är tydligt och klart kopplat både till den teoretiska grunden och följer programteorin.
- Programutvecklarna rekommenderas att överväga om mer färdighetsträning behövs för att öka sannolikheten för att föräldrar anammar önskvärda beteenden.
- Undersök möjligheterna att lägga till boosters, det vill säga uppföljningsträff(-ar) ett tag efter avslutat program.
- Placera explicit insatsen Trygga Föräldrar i det aktuella sammanhanget. Eftersom forskning visar att det kan vara gynnsamt att ge insatser även till ungdomar, vilket inte görs i Trygga Föräldrar, kan det vara viktigt att se över det totala utbud som ges för att tillse att även ungdomar får insatser direkt.
- Strukturera och formalisera utbildning. Om tydligare struktur finns runt överföring av programmet till andra ledare eller organisationer finns det bättre förutsättningar för att Trygga Föräldrar ska bli hållbart både inom och utanför organisationen.
- Strukturera och formalisera manual. En tydligare, uttalad teori för programmet kan vävas in i manualen. Förhållningssätt en central punkt.
- Insatsen behöver utvärderas i studier som syftar till att besvara frågor om såväl implementering som effekt av insatsen.
- Utveckla en mer uttalad del i programmet som handlar om beteendekontroll/monitoring, med fokus på kärleksfulla regler och insyn i barnens aktiviteter.

Det bör slutligen återigen noteras att även i de fall som ett program är uppbyggt på samtliga av de principer som identifierats för effektiv prevention och föräldraskapsstöd så kan inte ett framgångsrikt utfall för målgruppen garanteras. De lokala förutsättningarna och ramarna, den specifika grupp som arbetas med samt personalens skicklighet och förhållningssätt påverkar

samtliga utfallet av ett program. Genomförbarhet är här ett viktigt perspektiv. Att ta hänsyn till och informera insatser och deras implementering utifrån samtliga av dessa delar, inklusive det vetenskapliga underlaget, brukar kallas för evidensbaserad praktik (Socialstyrelsen, 2012). Det är a och o i ett hållbart och effektivt preventionsarbete som gör nytta, oavsett område och arena för insatsen.

Validering av slutsatser och rekommendationer – intervju med deltagare

För att validera slutsatserna och premisserna för våra rekommendationer, intervjuades en vårdnadshavare som deltagit i Trygga Föräldrar om dennes syn på programmet och att delta i det under oktobermånad. Intervjun skedde på plats i Örebro. Informantens upplevelse var att ett föräldraskapsstödsprogram som Trygga Föräldrar behövs, då föräldrarna, precis som uttalat från ANDT-samordnaren och programmakarna, känner oro kring sina barns utveckling i områden med kriminalitet och förekomst av droger. Trots att språket ibland kunde vara ett problem, upplevde informanten att Trygga Föräldrar bidrog med möjlighet att lära sig mer om betydelsen av bandet och kommunikation mellan föräldrar och barn. Att programledarna använde sig till stor del av rollspel var en viktig faktor för möjligheten att ta till sig de olika delarna i programmet. Förutom att själv erhålla kunskap och trygghet i sin roll som förälder, upplevde informanten att hon kunde sprida information och nya lärdomar vidare till andra föräldrar med liknande problematik. Sammantaget var informantens upplevelse av Trygga Föräldrar positiv och i enlighet med den programteori som beskrivs i detta dokument.

Referenser

Allen, M. L., Garcia-Huidobro, D., & Porta, C. (2016). Effective parenting interventions to reduce youth substance use: A systematic review. *Pediatrics*, *138*, 1–19.

Anna Lindh Foundation (2019).

<https://www.annalindhfoundation.org/members/mothers-school-society>

Baker, C. N., Arnold, D. H., & Meagher, S. (2011). Enrollment and attendance in a parent training prevention program for conduct problems. *Prevention Science*, *12*(2), 126–138.

Bo, A., Hai, A. H., & Jaccard, J. (2018). Parent-based interventions on adolescent alcohol use outcomes: A systematic review and meta-analysis. *Drug and Alcohol Dependence*, *191*, 98–109.

Brousselle, A., & Champagne, F. (2011). Program theory evaluation: Logic analysis. *Evaluation and Program Planning*, *34*(1), 69–78.

De Vries, S. L. A., Hovee, M., Assink, M., Stams, G. J. J. M., & Asscher, J. J. (2015). Practitioner review: Effective ingredients of prevention programs for youth at risk of persistent juvenile delinquency: Recommendations for clinical practice. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *56*(2), 108–121.

Griffin, K. W., & Botvin, G. J. (2010) Evidence-based interventions for preventing substance use disorders in adolescents. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*. *19*(3), 505–526.

Haslam D, Mejia A, Sanders MR & de Vries PJ. (2016). Parenting programs. In Rey JM (ed), *IACAPAP e-Textbook of Child and Adolescent Mental Health*. Geneva: International Association for Child and Adolescent Psychiatry and Allied Professions

Helitzer, D., Hollis, C., de Hernandez, B. U., Sanders, M., Roybal, S., & Van Deusen, I. (2010). Evaluation for community-based programs: The integration of logic models and factor analysis. *Evaluation and Program Planning*, *33*(3), 223–233.

Hello Europe (2019). <http://www.hello-europe.eu/cause/mother-school-women-without-borders/>

https://www.regeringen.se/491aa1/contentassets/0cb3c9b3b28b49678a7205a3672b3e85/en-samlad-strategi-for-alkohol--narkotika--dopnings--och-tobakspolitiken-20162020-skr.-2015_16-86.pdf

Kuntsche, S., & Kuntsche, E. (2016). Parent-based interventions for preventing or reducing adolescent substance use —A systematic literature review. *Clinical Psychology Review*, *45*, 89–101.

Ladis, B. A., Macgowan, M., Thomlison, B., et al. (2019). Parent focused preventive interventions for youth substance use and problem behaviors: a systematic review. *Research on Social Work Practice, 29*(4), 420–442.

Lightfoot, M., & Milburn, N. (2010). Common elements of family-based HIV interventions for adolescents. *Couple and Family Psychology: Research and Practice, 1*, 120–133.

Matjasko, J. L., Vivolo-Kantor, A. M., Massetti, G. M., Holland, K. M., Holt, M. K., & Dela Cruz, J. (2012). A systematic meta-review of evaluations of youth violence prevention programs: Common and divergent findings from 25 years of meta-analyses and systematic reviews. *Aggression and Violent Behavior, 17*, 240–252.

Nation, M., Crusto, C., Wandersman, A., Kumpfer, K. L., Seybolt, D., Morrissey-Kane, E., & Davino, K. (2003). What works in prevention: Principles of effective prevention programs. *American Psychologist, 58*, 449–456.

O’Connell ME, Boat T, Warner KE, editors. Preventing Mental, Emotional, and Behavioral Disorders among Young People: Progress and Possibilities. Washington, DC: National Academies Press; 2009.

Pettersson, C. (2010). *Parents’ possibility to prevent underage drinking*. Doktorsavhandling. Örebro universitet.

Renger, R., & Titcomb, A. (2002). A Three-Step Approach to Teaching Logic Models. *American Journal of Evaluation, 23*(4), 493–503.
<https://doi.org/10.1177/109821400202300409>

Rossi, P. H., Lipsey, M. W., & Howard, E. Freeman. 2004. Evaluation: A systematic approach, 6th ed. Sage Publications

Sandler IN, Schoenfelder EN, Wolchik SA, MacKinnon DP. Long-term impact of prevention programs to promote effective parenting: Lasting effects but uncertain processes. *Annual Review of Psychology. 2011;62:299–329*.

Small, S., & Huser, M. (2016). Family-based prevention programs. In R. R. J. Levesque (Red.), *Encyclopedia of adolescence* (ss. 967–976). New York, NY: Springer.

Socialstyrelsen. (2012). *Om evidensbaserad praktik*. Västerås: Socialstyrelsen.

Thomas, R. E., Baker, P., & Lorenzetti, D. (2015). Family-based programmes for preventing smoking by children and adolescents. *Cochrane Database of Systematic Reviews, Issue 2*. CD004493.

Van Ryzin, M. J., Kumpfer, K. L., Fosco, G. M., & Greenberg, M. T. (Eds). (2016a). *Family-based prevention programs for children and adolescents: Theory, research, and large-scale dissemination*. New York, NY: Psychology Press.

Van Ryzin, M. J., Roeth, C. J., Fosco, G. M., Lee, Y. K., & Chen, I. C. (2016b). A component-centered meta-analysis of family-based prevention programs for adolescent substance use. *Clinical Psychology Review*, *45*, 72–80.

Wells, M. B., Sarkadi, A., & Salari, R. (2016). Mothers' and fathers' attendance in a community-based universally offered parenting program in Sweden. *Scandinavian journal of public health*, *44*(3), 274-280.

Wessels, I., & Ward, C. L. (2015). A 'best buy' for violence prevention: Evaluating parenting skills programmes. *South African Crime Quarterly*, *54*, 17–28.

